

כי תבואו אל הארץ ונטעתם

וְכִי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ וְנִטְעַתֶם כָּל עֵץ מֵאֵל וְעֵרְלֶתֶם עֵרְלֶתוֹ אֶת פְּרִיו שְׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לְכֶם עֵרְלִים לֹא יֵאָכֵל: (ויקרא יט ב.)¹

ויקרא רבה פרשה כה סימן ה – אדריאנוס והזקן הנוטע²

אדרינוס שחוק עצמות³ היה עובר באותם שבילים של טבריה⁴ וראה אדם זקן אחד עומד, חוצב חציבות לנטוע נטיעות. אמר לו: זקן, זקן, אילו השפמתי, לא הערבתי. אמר לו: השפמתי והערבתי. ומה שמהנה למרי שמיא (אדון השמים) הוא עושה. אמר לו: בחיך זקן, בן כמה שנים אתה היום הזה? אמר לו: בן מאה שנים. אמר לו: ואתה בן מאה שנים ועומד וחוצב חציבות לנטוע נטיעות! סבור אתה שאתה אוכל מהן? אמר לו: אם אזכה – אוכל, ואם לאו – כשם שיגעו לי אבותי כך אני יגע לבני. אמר לו: בחיך, אם תזכה לאכול מהם, תהא מודיע לי ומטעימני מהם. לסוף יומם עשו התאנים. אמר: הרי השעה שנודיע למלך. מה עשה? מילא קרטל תאנים ועלה ועמד לו על שער הפלטיין. אמרו לו: מה עסקך? אמר להם: הכניסוני לפני המלך. כיון שנכנס, אמר לו: מה עסקך? אמר לו: אני הזקן שעברת עלי ואני חוצב חציבות לנטוע נטיעות ואמרת לי: "אם תזכה לאכול מהם, תהא מודיע לי". והרי זכיתי ואכלתי מהם ותאנים הללו מפירותיהם. אמר אדרינוס באותה שעה: גוזר אני שתתנו סליון של זהב ויִשָּׁב לו. אמר: גוזר אני שתפנו קרטל זה שלו ותמלאו אותו דינרים. אמרו לו עבדיו: כל הכבוד הזה תכבד לזקן יהודי זה? אמר להם: בוראו כבדו, ואני אין אני מכבדו? אשתו של השכן הייתה בת מאַרְהָה. אמרה לבעלה: בן אפלה! רָאָה שמלך זה אוהב תאנים ומחליף בדינרים! מה עשה? מלא מרעלו תאנים והלך ועמד לפני הפלטיין. אמרו לו: מה עסקך? אמר להם: שמעתי שהמלך אוהב תאנים

¹ מספר פעמים כתוב בתורה "כי תבואו אל הארץ". בשמות יב כה במצוות פסח דורות, ויקרא יד לד במצוות נגעי בית, ויקרא כג י במצוות העומר, ויקרא כה ב במצוות שמיטה ויובל ובמדבר טו ב במצוות נסכים (על זו האחרונה, ראו דברינו [החצי השני של הפרשה](#) בפרשת שלח לך). וכמוכן זו של פרשתנו במצוות נטיעה, ערלה ונטע רבעי.

² שוב אנו נכנסים לגנו של מדרש ויקרא רבה נהנים מניחוחו ואורים את בשמיו עם דבשו ויינו (שיר השירים א ה). אין כמו מדרש ארץ ישראל לדרוש במצוות נטיעה בארץ ישראל. פרשה כה בויקרא רבה (עפ"י [סדר הקריאה בארץ ישראל](#)) מוקדשת ברובה לנושא שלנו ומומלץ לקרואה במקור כסדרה וכמלואה. אנו נביא ממנה עפ"י הסדר והכמות שיספיק לה מצענו.

³ שחיק טמיא בארמית. ובעברית של היום היינו אולי אומרים "יישברו עצמותי". הוא הקיסר אדריאנוס שדיכא את מרד בר כוכבא והיחס אליו בספרות חז"ל היא דואלית. ברוב המקרים הוא מוזכר לגנאי (דברים רבה עקב יג, איכה רבה א מה, ב ד), אך יש אזכורים שגם אם אינם שבח ממש, הרי הם השתבחות של חכמינו בקשרים שהיו להם איתו (בראשית רבה כח ג, איכה רבה ג ח). הידוע אולי מכולם הוא מדרש בראשית רבה סג ז בהולדת יעקב ועשו: "שני גוים בבטןך - שני גיאי גוים בבטןך זה מתגאה בעולמו וזה מתגאה במלכותו, שני גיאי גוים בבטןך אדריאנוס בעובדי כוכבים, שלמה בישראל". ראו שם.

⁴ אנו מכירים את חורשת טבריה (בראשית רבה לד טו), מערת טבריה (בראשית רבה לא יא), ימה של טבריה (ספרי דברים שנה), בית המדרש של טבריה מקום מושבם של התנא ר' מאיר ושל האמוראים ר' יוחנן ורש לקיש (קהלת רבה ז א) וכמוכן חמי טבריה, למשל, בספור של ר' שמעון בר יוחאי כשיצא מהמערה (בראשית רבה עט ו, דברינו [ר' שמעון בר יוחאי - בין המערה לטבריה](#) ב"ג בעומר), וכעת יש לנו גם את שבילי טבריה. נראה שזה יותר בסביבות טבריה מאשר בעיר עצמה ואולי בשדות המסולעים הרחק משאוונה של העיר, כפי שעולה מהמשך הסיפור.

⁵ אדריאנוס לא מבין מדוע אדם זקן עדיין עובד עבודה פיסית קשה (חוצב לשם נטיעות) ומסיק מכך שהאיש לא עבד בצעירותו ("אילו השכמת") ולכן נאלץ לעבוד בערוב יומו ("לא הערבתי").

⁶ ראו מדרשים על הפסוק בקהלת יא ו: "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שנייהם פאָחַד טובים", כגון מדרש זה: "רבי דוסתאי ברבי ינאי אומר: אם בפֶּרֶת זרעת ברביעה ראשונה, שוב ולך זרע ברביעה שנייה, שמא ירד ברד לעולם וילכדו ראשונים ויתקיימו אחרונים. כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה או שניהם נתקיימו בידך והם שניהם כאחת טובים. שנאמר: בבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידך וגו' (קהלת יא ו). אם בפֶּרֶת זרעת ברביעה ראשונה ושניה, שוב לך זרע ברביעה שלישית, שמא יבא שדפון לעולם וישדפו ראשונות ויתקיימו אחרונות. כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה או שניהם כאחד טובים, שנאמר: בבקר זרע את זרעך וגו' (שם). רבי ישמעאל אומר: אם למדת תורה בילדותך, אל תאמר איני לומד בזקנותי. אלא למוד תורה כי אינך יודע איזה יכשר" (אבות דרבי נתן נוסח א פרק ג). ראו דברינו [רביעות היורה](#) בטל ומטר.

⁷ במסכת אבות פרק ה משנה כא שנינו: "בן שמונים לגבורה בן תשעים לשוֹחַ בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם". אבל במסכת גיטין כח ע"א בדיני שליחות של גיטין יש דעה שונה: "המביא גט והניחו זקן, אפילו בן מאה שנה - נתן לה בחזקת שהוא קיים ... כיון דאפילג - אפילג". ועכ"פ, בכל התרבויות, יש [הדרת פני זקן](#). ראו קידושין לג ע"א שר' יוחנן היה קם לפני זקני גוים כי אמר: מי יודע כמה הרפתקאות ומאורעות חיים עברו עליהם "וראו לכבד אותם בשל חכמת החיים שקנו" (שטיינזלץ).

⁸ ראו הסיפור על חוני המעגל שראה איש נוטע חרוב, בגמרא תענית כג ע"א. ושם חוני המעגל שואל שאלה דומה לזו של אדרינוס והאיש עונה לו: "עולם מלא חרובים מצאתי, כשם ששתלו לי אבותי, כך אני שותל לבני". קבלנו הקבלה מעניינת, בצד השואל, הספקן, של אדרינוס שחיק עצמות וחוני המעגל בעל המופת. ראו סיפור זה בדף [סיפור חוני המעגל - עיון מחדש](#). כך או כך, עפ"י מדרש תנחומא שנראה להלן, המוטיב של נטיעה לדורות יסודו בבריהא עצמה: "אמר להם הקב"ה לישראל: אעפ"י שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע. אלא הו זהירין בנטיעות ... כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם נטעו לבניכם. שלא יאמר אדם: אני זקן ולמחר אני מת, ולמה אני יגע בשביל אחרים?". ואנו מקדימים את המאוחר.

⁹ סליון הוא כסא. לפני שאדריאנוס גומל לזקן בתמורה כספית, הוא מכבד אותו במעמד חצר המלכות.

ומחליף בדינרים. כננסו ואמרו למלך: זקן אחד עומד על שער הפלטין טעון מלוא מִרְעָלוֹ¹⁰ תאנים ואמרנו לו: מה עסקך? אמר לנו: שמעתי שהמלך אוהב תאנים ומחליף בדינרים. אמר: גוזר אני שתעמידו אותו לפני שער הפלטין וכל מי שנכנס ויוצא, יהא זורק על פניו. לפנות ערב פינו אותו והלך לביתו.¹¹ אמר לאשתו: בכל הכבוד הזה אני חייב לך! אמרה לו: לך השתבח לפני אמך שהיו תאנים ולא היו אתרוגים,¹² שהיו בשלים ולא היו פְּגִים.¹³

ויקרא רבה פרשה כה סימן ג – הקב"ה נטע, גם אתה תיטע

ר' יהודה ברבי סימון פתח: "אחרי ה' אלהיכם תלכו" (דברים יג ה) – אמר ר' יהודה בן סימון: וכי אפשר לו לאדם, לבשר ודם, להלוך אחר הקב"ה, אותו שכתוב בו: "בים דרכך ושבילך במים רבים" (תהלים עז כ), ואתה אומר: "אחרי ה' אלהיכם תלכו"? אלא, "ובו תדבקון" (המשך הפסוק שם) – וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים ולהדבק בשכינה, אותו שכתוב בו: "כי ה' אלהיך אש אוכלה" (דברים ד כד), וכתוב: "כרסיה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק: נהר די נור נגד ונפק מן קדמוהי" (דניאל ז ט-י), ואתה אומר "ובו תדבקון"?¹⁴ אלא מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה, זהו שכתוב: "ויטע ה' אלהים גן בעדן" (בראשית ב ח), אף אתם כשאתם נכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה, זהו שכתוב: "כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכלי".¹⁵

פירוש אור החיים על הפסוק – מצוות נטיעה

"וכי תבואו אל הארץ וכו' – ג' מצוות נאמרו כאן: א' – ביאת הארץ, על דרך אמרם: הכל מעלין לארץ ישראל (כתובות קי ע"ב). ב' – לנטוע כל עץ מאכל לשבח הארץ. ג' – לנהוג שני ערלה.¹⁶

ויקרא רבה פרשה כה סימן ה – טען מכוש וצא לנטוע

"מִי שֵׁת בְּטוֹחֹת חֲקָמָה" (איוב לח לו) – מהו 'בְּטוֹחֹת' –? בטויה.¹⁷ "אוּ מִי נִתֵן לְשָׁכְוֵי בֵינָה" (שם) – תרנגול. אמר ר' לוי: בערביא קוראים לתרנגול סכויא. תרנגולת זו, כשאפרוחיה דקיקים היא מכנסת אותם ונותנת אותם

¹⁰ מרעל = מרחל = סל גדול המכיל ארבעים סאה (א.א. הלוי בשם ליברמן) שזו כמות גדולה למדי (למעלה מ 300 ליטרים). ובמילון ג'סטרו מצאנו שהוא מעין תרמיל צד (פאוץ) מה שנראה סביר יותר.

¹¹ ראו מוטיב דומה בגמרא תענית כא ע"א הסיפור על נחום איש גמזו ששדדו אותו בדרך והנס שנעשה לו עם העפר שסייע לקיסר רומא במלחמותיו ובא אח"כ "שכן טוב" שניסה למכור גם הוא את העפר והוציאו אותו להורג.

¹² ומי אכן נרגם באתרוגים? שאלה. רמז ומקור: מסכת סוכה דף מח.

¹³ ראו לשון מדרש ארץ ישראל אחר, בראשית רבה מט ט: "שני בני אדם אמרו דבר אחד, אברהם ואיוב ... אברהם אמר בישולה, איוב אמר פגה", בדברינו **חלילה לך מעשות כדבר הזה** בפרשת וירא. על האיש שלנו אפשר לומר שהוא דיבר פגה ואכל בישולה. תאנים בשלות מכאיבות פחות, אך מכלימות יותר.

¹⁴ התשובה לשאלה הראשונה היא ע"י העצמתה ובדרך של הצגת שאלה נוספת: עד שאתה שואל על הליכה אחרי ה' – אמר הדרשן – שאל על הדבקות בה! כיצד ייתכן לדבוק בה' שהוא אש אוכלה? מה תעשה עם פסוקים רבים אחרים שמדברים על הדבקות בה', ראו דברים ד ד: "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים פְּלִיטָה הַיּוֹם" וכן דברים י כ, יא כב? איך נפרש את כל אלה? זאת ועוד, אפשר לחזור לתחילת הפרשה ולשאל את השאלה המפורסמת: "קדושים תהיו" – כיצד נהיה קדושים? על כורחך שהפירוש הוא אלגורי ומוסרי. ראו תנחומא בראש הפרשה שדורש את הפסוק בירמיהו יג יא: "וַיְכִי פֶּאֶשֶׁר יְדַבֵּק הָאֲזוּר אֶל מִתְנֵי אִישׁ כִּן הַדְּבָקִי אֵלַי אֶת כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת כָּל בֵּית יְהוּדָה". ואלה דבריו שם: "קדושים תהיו – למה? לפי שהדבקתי אתכם למתני שנאמר (ירמיה יג) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש וגו', לפיכך קדושים תהיו כי קדוש אני ה', אמר להם הקב"ה לישראל: אני אינני כבשר ודם. מלך בשר ודם, אין רשות להדיוט להיקרות בשמו, תדע לך בשעה שאדם מבקש לקטרג את חבירו קורא לו אגוסטה פלוני ואין לו חיים. אבל ישראל, נקראו בשמו של הקב"ה, כל שם חביב שהיה להקב"ה בהם קרא את ישראל. קרא שמו אלהים וקרא לישראל אלהים שנאמר (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם". מה שגם מזכיר את האמירה הידועה: "אבא שאול אומר: אדמה לו, מה הוא רחום וחונן אף אתה רחום וחונן" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מס' דשירה פרשה ג). אז יש בעצם תשובה דרשנית 'פשוטה'. אלא שהדרשן מבקש להגיע לחידוש שלו בדימוי לקב"ה. והפעם זו נטיעה ומטע במובנם הארצי ביותר.

¹⁵ לא הידמות לקב"ה ע"י היקרות בשמו כשיטת מדרש תנחומא ולא הידמות למידותיו "מה הוא רחום אף אתה רחום" כשיטת המכילתא. לא כראי זה ולא כראי זה. המדרש שלנו מציע דרך אחרת: הידמות לקב"ה במעשה של בנייה ונטיעה. בחזרה למעשה הבריאה ושכלולה. מה הקב"ה נטע עצים בגן עדן מקדם, אף אתה טע עצים ועסוק ביישובו של עולם (בראשית רבה יג א). שהרי אפילו בגן עדן עסקת בעבודת האדמה, ראו דברינו **לעבדה ולשומרה** בפרשת בראשית. ואולי מכאן פירוש חיזוק וחידוש לאמרה המפורסמת: "אם היתה נטיעה בתוך ידך ויאמרו לך הרי לך המשיח. בוא ונטע את הנטיעה ואח"כ צא והקביל" (אבות דרבי נתן נוסח ב פרק לא). שהרי משיח לא בא לשנות מנהגו של עולם או סדרי בראשית (רמב"ם הלכות מלכים פרק יב הלכה א), הלכך עיסוק במעשה בראשית דוגמת נטיעה – קודם לקבלת פני המשיח (אולי גם הוא יצטרף לנוטעים), וכנבואת יחזקאל על **הרי ישראל**.

¹⁶ נקטנו לעיל מספר פעמים בלשון "מצוות נטיעה" והנה הסמך שלנו. לא נראה שבעלי ספרי המצוות (סמ"ק, סמ"ג, הרמב"ם, השגות הרמב"ן, בעל ספר החינוך) מונים מצוות זו בתר"ג מצוות (לעומת זאת, הם מונים את מצוות נטע רבעי לעצמה, לא הספקנו לבדוק את כולם). אך מי שנוקט בלשון "מצווה לנטוע בארץ ישראל" יכול לסמוך על אור החיים. וכבר ראינו מספר פעמים שהפרשנים נוקטים בלשון מצווה גם לחובה ולמעשה נכון שאינם בגדר **תרי"ג מצוות**.

¹⁷ פירוש א. א. הלוי: בסתר לבו של אדם – בכיליותיו. ויש פירושים אחרים למילה "בטוחות" – ראו דעת מקרא על הפסוק.

תחת כנפיה ומחממת אותם ועודרת לפנייהם. וכשהם גדלים, אחד מהם מבקש לקרוב אצלה, היא נוקרת לו בראשו ואומרת לו: לך עזור באשפתך. כך, כשהיו ישראל במדבר ארבעים שנה, היה המן יורד והבאר עולה להן והשליח מצוי להן וענני כבוד מקיפים אותם ועמוד ענן מסיע לפנייהם. כיון שנכנסו ישראל לארץ, אמר להם משה: כל אחד ואחד מכם יטעון מכושו ויצא ויטע נטיעות. זהו שכתוב: "כי תבואו אל הארץ ונטעתם".¹⁸

ויקרא רבה פרשה כה סימן ב – בין אדם הראשון לנוחלי הארץ

דרש רבי יהודה בן פדיה: מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון, שלא יכולת לעמוד על צוויך שעה אחת, והרי בניך ממתניין לערלה ג' שנים. אמר ר' הונא: כששמע בר קפרא כך, אמר: "יפה דרש ר' יהודה בן אחותי. זהו שכתוב: וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פרוי שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכלו".¹⁹

ויקרא רבה פרשה כה סימן ד – הנוטעים מקיימים את ההבטחה לאבות

ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח: "הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים: עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי: עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים" (קהלת ב ד-ו).²⁰ אמר הקב"ה למשה: לך אמור לאבות הראשונים: "הגדלתי מעשי" – הגדלתי לעשות עם בניכם כל מה שהתנתי עמכם. "בניתי לי בתים" שנאמר: "ובתים מלאים כל טוב" (דברים ו יא). "נטעתי לי כרמים" – "כרמים וזיתים אשר לא נטעתי". "עשיתי לי ברכות מים" – "בורות חצובים אשר לא חצבת". "יעינות ותהומות" (דברים ח ז) – "להשקות מהן יער צומח עצים". אמר ר' לוי: אפילו קנה חצב לא היתה ארץ ישראל חסרה.²¹ "עשיתי לי גנות ופרדסים" – "ארץ חטה ושעורה". "נטעתי בהם עץ כל פרי" – "כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל".²²

מדרש תנחומא פרשת קדושים סימן ח – נטיעות מדור לדור

"כי תבואו אל הארץ ונטעתם" – אמר להם הקב"ה לישראל: אעפ"י שתמצאו אותה מליאה כל טוב, לא תאמרו נשב ולא נטע. אלא הוזהירין בנטיעות, שנאמר: "ונטעתם כל עץ מאכל". כשם שנכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים, אף אתם נטעו לבניכם. שלא יאמר אדם: אני זקן ולמחר אני מת, ולמה אני יגע בשביל אחרים?

¹⁸ ומדרש תנחומא בפרשתנו (סימן ז) מעצים עוד יותר את "תקופת הזהרה" של ארבעים שנות הנדודים במדבר: "כיון שישראל יצאו ממצרים והיו מהלכין במדבר הוריד להם הקב"ה את המן והגזי להם את השלו והעלה להם את הבאר והיה כל שבט ושבט עושה לו אמת המים ומכניס אצלו. והיה נוטע בו תאנים ורמונים ועושיין פירות בן יומן כשם שהיה מתחילת ברייתו של עולם עץ פרי עושה פרי למינו (בראשית א). ממש גן עדן! המדרש לא רק מעצים את תקופת המדבר, אלא גם מנסה להמשיך את "גן עדן" הזה בארץ על מנת להדגיש את החטאים שגרמו לגלות: "כשיצאו ממצרים העלה להם הקב"ה את הבאר, והיו נוטעין על מימיה, והיו האילנות עושי פירות בני יומן. משנסתלקה הבאר נסתלקה הטובה ... א"ל הקב"ה למשה: אמור להם לישראל כשתכנסו לארץ ישראל אני מחזיר לכם את כל הטובה ... כיון שבאו לארץ ישראל התחילו חוטאים וכו'". ראו מדרש זה שם במלואו ודברינו [בארה של מרים](#). אבל מדרש ויקרא רבה, וכן מדרשים דומים שנוביא בהמשך, לא סבורים כך. תקופת המדבר חלפה עברה, המן פסק בכניסה לארץ. כעת כל אפרוח ילך ויעודר באשפתו, יבנה את ביתו ויטע את נטיעותיו. אם המדבר הוא גן עדן במובן זה שהכל מוכן ומזומן ואין צורך לטרוח, ארץ ישראל היא גן עדן במובן של עשייה, של נטיעת גן העדן ובריאת העולם. ר' שמעון בר יוחאי יכול לומר: "לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן", אבל הלכה כר' שמעאל בשילוב של תורה ודרך ארץ, ראו דברינו [ואספת דגן](#) בפרשת עקב. בסדר מדרש ויקרא רבה שבידינו מדרש זה נמצא לפני הסיפור על אדריאנוס והזקן שהבאנו בראש הדף. מסיפור התרגומות המנקרת בראש אפרוחיה, הוא עובר לסיפור על אדריאנוס והזקן. והמכוש כאן עובר לחציבות של הזקן. ולהלן נראה את ההקדמה של מדרש תנחומא לסיפור.

¹⁹ אם קוראים את הפסוק עד סופו, רואים שיש בו לא רק את מצוות הנטיעה, אלא גם את מצוות הערלה, ההמתנה של שלוש השנים הראשונות, ובפסוק הסמוך גם מצוות נטע רבעי: "ובשנה הרביעית יזיה כל פרוי קדש הלולים לה'". (ראו פירוש אור החיים על פסוק זה, המשל על ילד בגיל 3 וארבע עד שבגיל 5 נכנס ללימוד המקרא: "שעד שלש שנים אין התינוק יכול לדבר ובשנה הרביעית שהתחיל לדבר ילמדו לומר תורה צוה לנו, שמע ישראל, וזה יקרא קודש הלולים, ובשנה החמישית תאכלו את פרוי כמאמרם ז"ל: בן ה' שנים למקרא, ויתחיל להיות עץ מאכל"). הרי לנו עוד הבדל בין גן עדן והכניסה לארץ. שם, אחרי כל הטוב שהקב"ה השפיע על אדם הראשון (ושמא בגללו), שם שלא נהג דין ערלה, לא עמד אדם הראשון בציווי. ואילו כאן, בארץ ישראל, בני בניו של אדם הראשון, שיצאו מגן העדן של תקופת המדבר, בה נשאז כילד על כתפי אביו (דברים א לא), מקיימים את מצוות ערלה ונטע רבעי ושאר מצוות התלויות בארץ. הפירות שאכלו במדבר היו פטורים מכל מצוות התלויות בקרקע. גם הפירות שהמתינו להם בארץ היו פטורים מערלה ("גוי של ערלה"). ראו ספרא קדושים פרשה ג ד"ה פרשה ג: "כי תבואו ונטעתם - פרט לשנטעו גוים עד שלא באו לארץ ... מיכן אמרו: עד שבאו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פטור ... ונטעתם - פרט לעולה מאילין, ונטעתם פרט למרכיב ולמבריק". הצירוף של עם ישראל, עשייה עצמית וארץ ישראל, הוא התשובה לאדם הראשון, לחטא הראשון!

²⁰ הפסוק בקהלת בו משתבח המלך שלמה במעשי הבנייה והנטיעה שלו, מיוחס לקב"ה כהבטחה לאבות. ראו דברינו [שיר השירים](#) בשיר השירים, שם "המלך שלמה" מיוחס לקב"ה (הבונה והנוטע הראשון).

²¹ א.א. הלוי מסביר שקנה חצב הוא קנה סוכר שדורש מים רבים לגידולו.

²² יש בנטיעה בארץ ישראל עוד חשבון אחד. חשבון ההבטחה לאבות. אך דא עקא שסיומת המדרש, ההשוואה האחרונה שהוא עושה בין "נטעתי בהם עץ כל פרי" – ההבטחה לאבות ובין "כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" – קיום ההבטחה לבנים (ראו ההשוואות האחרות) – איננה ממין ההשוואה ואומרת פרשני! על כורחנו נחבר מדרש זה עם המדרש לעיל על הידמות האדם לקב"ה במעשה הנטיעה ונאמר שהבנים שנוטעים מקיימים בכך את הבטחת הקב"ה לאבות!

אמר שלמה: "את הכל עשה יפה בעתו גם את העלם נתן בלבם" (קהלת ג יא).²³ "העלם" כתיב. למה? אילולי שהעלים הקב"ה מבני אדם יום המיתה, לא היה אדם לא בונה, ולא נוטע.²⁴ שהיה אומר: למחר אני מת, למה אני עומד ליגע בשביל אחרים? לפיכך העלים הקב"ה לבות בני אדם מן המיתה, שיהא אדם בונה ונוטע. זכה - יהיה לו, לא זכה - לא אחרים.²⁵

מדרש תנחומא (בבור) פרשת קדושים סימן יד - האדם כעץ פרי

"ונוטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פרי" (ויקרא יט כג) - מדבר בתינוק. "שלוש שנים יהיה לכם ערלים" (שם), שאין יכול לא להשיח ולא לדבר. "ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש" (שם שם כד), שאביו מקדישו לתורה". "הילולים לה' " (שם), מהו הילולים? משעה שמהלל להקב"ה. "ובשנה החמישית תאכלו את פרי" (שם שם כה), משעה שהוא מתחיל לקרות בתורה. "להוסיף לכם תבואתו" (שם), מכאן שנו רבותינו: בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה וכו' (פרקי אבות פרק ה משנה כא).²⁶

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ראו שוב מדרש תנחומא לעיל (אחד לפני האחרון), הקטע: "שהיה אומר: למחר אני מת, למה אני עומד ליגע בשביל אחרים?" האם יש כאן רמז לדברי עשו ליעקב: "הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה?" האם הכרת אדריאנוס בגדלות מעשיו של הזקן שכ"כ מנוגדים לדבריו של עשו, הם גם הכרה בצדקת דרכו של יעקב שמביט הרבה דורות קדימה מול שיטת עשו של חיי רגע?

²³ כדאי לקרוא את הפסוק עד סופו: "את הכל עשה יפה בעתו גם את העלם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף". ובהמשך, המדרש מתעכב על כך שהמילה "עולם" כתובה בכתיב חסר, בלי ואו - "עלם".

²⁴ ראו בראשית רבה ט ז: "והנה טוב מאד זה יצר רע ... שאילולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה, ולא הוליד ולא נשא ונתן, וכן שלמה אומר (קהלת ד) כי היא קנאת איש מרעהו". האם העלם יום המיתה ויצר הרע הם דבר דומה? כך או כך, באמירה קצרה זו מקופלת כל תולדות האנושות והתפתחותה. העשייה של כל דור איננה רק בעבור עצמו, שאילולי כן אין התקדמות בעולם. העשייה והבנייה של כל דור, המשאבים העצומים המושקעים במחקר ובידע נעשים במודע או שלא במודע עבור הדורות הבאים, במודע או שלא במודע מתוך הכרת הטוב לדורות הקודמים שהשקיעו מה שהם השקיעו.

²⁵ ומיד אחרי זה מביא מדרש תנחומא את הסיפור על אדריאנוס והזקן שהבאנו בראש דברינו. בכך נותן המדרש לסיפור נופך אחר, אוניברסלי יותר. גם המדרשים על כך שבני ישראל מצאו ארץ מלאה כל טוב ולא ריקה וחרבה, מקבלים משמעות שונה. כל דור הוא חוליה בשרשרת. הוא מקבל מהדורות הקודמים ומעביר לדורות הבאים. זה סוד קיומו של עם ישראל, אבל גם של האנושות כולה. רוצה לומר: כשאתם תבואו אל הארץ המיועדת לכם - תטעו ותבנו. בדומה לעמים אחרים. בנטיעה זו אתם מתנתקים מדור המדבר ומתחברים דווקא לעמים שישבו פה לפניכם: "נכנסתם ומצאתם נטיעות שנטעו אחרים". "כמעשה ארץ כנען לא תעשו" במובן השלילי, אבל בדברים טובים שעשו - אדרבא (ראו דברינו [כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען](#) בפרשת אחרי מות, ראו פסוקים כב-כג בפרק כ בפרשתנו). ובעצם, הכל כבר במקרא, בדברי משה אל דור הבנים, דברים וי פרשת ואתחנן: "והיה פי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלות וטבת אשר לא בנית: ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת קרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת". ואם כך, אולי אפשר להבין גם את יחסו של אדריאנוס לזקן, דבר שנראה קצת הפרזה והפלגה במבט ראשון. ראשית, הכבוד לאנשים שהאריכו ימים, שהשכימו והעריבו, כפי שכבר אמרנו לעיל. שנית, למלכות רומא, כמו לכל שלטון ומשטר, חשוב לעודד אנשים שממשיכים את הנטיעה והבניה של קודמיהם ומעבירים אותה לדורות הבאים. וגם חכמינו ידעו להעריך פן זה, של בניה ופיתוח כלכלי, יחד עם ולצד תכונותיה השליליות של "רומי הרשעה". ראו שבת לג ע"ב, בבא מציעא פג ע"ב, עבודה זרה יח ע"א.

²⁶ כי האדם עץ השדה וצמיחת שניהם וגידולם דומה. כשאתם נוטעים בארץ, אתם נוטעים משפחות וילדים, לצד עצים וכרמים. ומראשית גידולו של העץ והנער ניכר לאן גידולם ונופם נוטה. ראו גם המדרש על "חנוך לנער על פי דרכו", מדרש משלי פרק כב: "כזמורה הזו של גפן, שאם אין אתה כופפה כשהיא לחה, כשתתקשה אין אתה יכול לה". ראו דברינו [כי האדם עץ השדה](#) בפרשת שופטים.